

DRUŠTVENI UTJECAJI NA BRAK I OBITELJ

Marijan VALKOVIĆ, Zagreb

Sažetak

Brak i obitelj kao društvene ustanove podvrgnute su i u židovsko-kršćanskoj tradiciji – od biblijskih vremena pa sve do danas – različitim kulturalnim i drugim utjecajima. U današnje vrijeme zbiva se jedinstvena promjena u povijesti civilizacijâ: pojavilo se i izgrađuje se pluralističko društvo koje suočava brak i obitelj s posve novim i nečuvenim izazovima (razni oblici braka i obiteljskog života). Autor se zauzima za razlikovanje »znakova vremena« i za uvjerljivo svjedočenje osnovnih kršćanskih vrijednosti braka i obitelji. U tome je srž otpora prema raznim tendencijama suvremenosti.

Ključne riječi: brak, obitelj, sekularizacija, pluralizam, kršćanske vrijednosti.

Ne treba nikoga posebno uvjeravati da su problemi braka i obitelji danas veliki i teški. Činjenice su i previše poznate. Zna se pročitati, osobito u publicistici, da je tradicionalnom braku i na njemu utemeljenoj obitelji odzvonilo u civilizaciji u koju smo ušli. Povijest kulture, etnologija, sociologija i politika često kao da se natječu tko će više pridonijeti stvaranju javnog mišljenja o tom nestajanju ili o novim oblicima braka i obitelji.

S druge strane, mnogi misle kako imamo jasnu sliku o braku i obitelji, oslanjajući se na dosadašnju europsku i »kršćansku« tradiciju. Doista imamo neke »čvrste točke« i naravnog i kršćanskog reda, ali one su kao temeljne vrednote izložene znatnim povijesnim i kulturnim izražajima. Kao tradicionalne »čvrste točke« možemo navesti: brak (matrimonium) je u načelu trajno zajedništvo muškarca i žene (jedinstvo i nerazrješivost) i uvjet za stvaranje obitelji (»familia« u modernom smislu) u kojoj će se rađati i odgajati djeca. Tako brak i obitelj imaju važnu društvenu dimenziju. Brak i obitelj su naravne ustanove (ordo creationis), ali imaju svoje mjesto i u povijesti spasenja (ordo redemptionis, za kršćane brak/ženidba je ujedno i sakrament).

Tradicija će se stoljećima pozivati na sv. Augustina i njegov nauk o »tri ženidbena dobra« zbog kojih su brak i obitelj u kršćanstvu vrijednosne ustanove:

vjernost i jedinstvo (fides), djeca (proles) i nerazrješivost (sacramentum).¹ Sto-lječima će to vrijediti kao prilično zaokruženi nauk o braku. Drugi vatikanski sa-bor i novija teologija pomaknut će malo (ne bez osporavanja) neke Augustinove naglaske, osobito glede spolnosti. Brak/ženidba i obitelj nesumnjivo su temeljne vrednote čovječanstva. Ipak će to nijekati neke skupine tijekom povijesti i danas.

Problem je u tome što te temeljne vrednote imaju razne oblike konkretizaci-je, više ili manje u skladu sa svojim bitnim sadržajem, te odatle teškoća da se unatoč promjenama i različitosti oblika prepozna i utvrdi bitni sadržaj. Moderni civilizacijski trendovi unose takve promjene da je teško govoriti, gledajući soci-ološki i prema izvanjskim pojavama, o braku i obitelji u tradicionalnim kategori-jama. Imamo u braku i obitelji nešto općenito ljudsko i podložno općim ljudskim konstantama, ali i razvitku, a također i tipično kršćansko, također u povijesnom razvitku.

I. DRUŠTVENI UTJECAJI TRADICIONALNOGA NAUKA

Ograničavajući se ovdje samo na židovsko-kršćansku tradiciju, općenito se ističe kako, unatoč ključnim personalističkim tekstovima (Post 23-24 i Pjesma nad pjesmama), vrednote patrijarhalnoga društva prevladavaju u vrednovanju braka i obitelji: broj djece, pleme, narod, sve dodatno spojeno s mesijanskom idejom. Utjecaj biblijskoga patrijarhalnog poimanja je samo jedan primjer koji govori o raširenosti takve pojave, koja u nekim krajevima traje još i danas, npr. u tradicionalnoj afričkoj kulturi. Neki aspekti, uz ostale pozitivne crte, nama danas izgledaju vrlo nehumani: pretjerano isticanje plodnosti, obitelji i plemena. Danas je to krajnje akutan problem u »inkulturaciji«² Evanđelja u Africi².

Za Novi je zavjet tipično pounutrašnjenje morala i otkriće čovjeka kao osobe. Stvoren »na sliku Božju«, čovjek ima posebno dostojanstvo među svim stvorovima, ono je jednako za muškarca i za ženu. Veza između muškarca i žene je posebne vrste te uključuje jedinstvo i nerazrješivost (Mt 5,31-32 i 19,1-2; Mk 10-12; Lk 16,18). Čak je i neka relativizacija obiteljskih veza (»Pusti neka mrtvi pokapaju mrtve«, Mt 8,22 i Lk 9,60). Ta relativizacija pojačana je eshatološkim isticanjem beženstva i djevičanstva »radi kraljevstva nebeskoga«.

¹ AUGUSTIN iznosi svoj nauk o braku, obitelji i spolnosti uglavnom u sljedećim spisima: »De Bono Cnugali«; »De Nuptiis et concupiscentia«; »De Adulterinis Coniugiis«. Također u: »De genesi ad Litteram«; »De Gratia Christi et de Peccato Originali«. Potanje navode usp. u: TH. MACKIN, *What is Marriage?*, Marriage in the Catholic Church, Paulist Press, New York-Ramsey, 1982., str. 127-144.

² O. WERMER, *Ahnengeister oder Heiliger Geist? Lokalaugenschein in Simbabwe: Afrika und das Christentum*, *Die Furche*, br. 3/21. Jänner 1998., str. 15 (»Afrikanac ne zna za ateizam, ali ni za toleranciju«).

Upada u oči da Isus, govoreći o toj vezi, ne spominje rađanje i djecu odnosno obitelj, što će biti temeljem da će sama ženidba, a ne obitelj, kasnije postati tzv. »sakramentom«.

To možemo protumačiti kao prvotnost personalističkog stava u pristupu braku i obitelji i, time, kao korekturu poimanja braka i obitelji u patrijarhalnom društvu.

Sv. Pavao, opisujući konkretnije odnose između muškarca i žene, dijelom ostaje na Isusovoj liniji, a dijelom se prilagođuje vrednotama i poimanjima tadašnjega društva. Ženidba je »veliko otajstvo« ljubavi kao odraz Kristove i Božje ljubavi prema Crkvi (Ef 5,21-32), prema nama, te je stoga jedna i nerazrješiva (osim u poznatom slučaju nemogućnosti zajedničkog života, kasnije označenog kao »Pavlova povlastica« [1 Kor 7,12-15]). No, u isto vrijeme Pavao prihvaća obiteljske običaje i vrline onoga vremena, muža kao »glavu obitelji«, posluš i povučenost žene iz javnog života i drugo (»Haustafeln«). Ideja »paruzije« i eshatološko očekivanje prvih kršćanskih zajednica manje će pogodovati pozitivnom vrednovanju i daljnjem razvitku kršćanskog nauka o braku i obitelji.

Crkva u patrističko doba

Kršćani u vrijeme Rimskog carstva u prva tri stoljeća uglavnom će biti u poimanju braka i obitelji pod utjecajem sljedećih kulturnih i društvenih sastavnica: Novi zavjet (Isus i Pavao), borba protiv osporavanja ženidbe i braka u manihejaca i nekih gnostika, anomičnost nekih gnostičko-kršćanskih skupina, asketizam i pojava redovništva.

Ono što će označavati specifičnost gledanja na brak i obitelj je a) *bračna vjernost* (*adulterium* – preljub, težak grijeh) b) zabrana rastave/razvoda braka (*divortium*). Kršćani se ne drže carskih zakona o mogućnosti rastave/razvoda, a i ignoriraju carsku zabranu brakova između slobodnih i robova³.

³ »Jedna od najznačajnijih razlika s obzirom na brak među kršćanima bilo je ignoriranje carskoga zakona koji je robovima i strancima uskraćivao *connubium* i pravo na *matrimonium iustum* (djeca su zakonita i imaju pravo nasljeđivanja) i svodio njihov spolni odnos na *contubernium*. Od početka su kršćani, suprotno zakonu, svojim robovima otvarali brakove s građanima. Kršćanski pisac Hipolit u djelu *Pobijanje svih krivovjerja* (Philosophumena) optužio je papu Kalista I. (217.-222.) da krši civilni zakon time što dopušta kršćankama da se udaju za slobodnjake i čak za robove. To je prva pojava »braka savjesti« u povijesti kršćanstva, braka držanog u tajnosti pred civilnom vlasti, protivno zakonu. Taj postupak pape Kalista je najstariji čvrsti dokaz koji imamo o djelotvornom interveniranju biskupa u brakovima kršćana (nastojanje biskupa Ignacija Antiohijskog, stoljeće ranije, u pismu sv. Polikarpu, da kršćani sklapaju ženidbu pod vlašću svojih pastira-biskupa bilo je djelotvorno samo kao poticaj« (TH. MACKIN, n. dj., str. 77; v. bilješku 1).

Inače kroz ovo vrijeme brak se sklapa na isti način kao i u pogana, što će utjecati i na sam obred kasnijega sakramenta ženidbe. Sklapanje braka je stvar obitelji. Još će provincijalni crkveni sabor u Elviri (Illiberitanum: 303-306) u kan. 54. narediti da kršćani imaju sklapati brak na isti način kao i ostali.

Veliki crkveni oci 4. i 5. stoljeća (Ambrozije, posebice Augustin, Ivan Križostom i drugi) iznijet će ono što će tijekom budućih stoljeća utjecati na crkveni nauk o sakramentu ženidbe. Posebno će biti velik utjecaj sv. Augustina s njegova »tri ženidbena dobra« (fides, proles, sacramentum), što će se ponavljati sve do naših dana.

U formulaciji kršćanskoga nauka o spolnosti, ženidbi i obitelji treba imati pred očima tadašnji civilizacijski kontekst u grčko-rimskom svijetu: spolna razuzdanost u privatnom i javnom životu, raširenost homoseksualnosti, razvoda i pobačaja, čak i čedomorstva te gnostičke, manihejske i inače dualističke struje koje su, obezvrjeđujući ženidbu, u praksi pogodovale libertinizmu. Stoga isticanje, s crkvene strane, moralne dobrote ženidbe i rađanja. Nekima, npr. britanskom monahu Pelagiju, pripisivat će se čak neki kršćanski naturalizam, protiv kojega će se boriti osobito sv. Augustin (borba protiv »pelagijanizma«). Ima autora danas koji oslobađaju Pelagija takve optužbe.

Za cara Teodozija I. kršćanstvo postaje državnom vjerom (391. g. zabranjeni su poganski kultovi). Postoji tendencija da i civilno zakonodavstvo preuzme kršćansko gledanje na brak i obitelj, ali još će bizantski car Justinijan u 6. stoljeću u kodifikaciji rimskoga prava zadržati temeljne elemente bivšega rimskog poganskog prava: npr. brak shvaćen kao ugovor i razvod braka. Pobačaj i čedomorstvo bit će zabranjeni i kažnjavani.

Od 4. do 12. stoljeća Crkva sve više preuzima zakonodavstvo nad brakom. Nastat će kanonsko pravo o braku, koje će biti primjenjivano i u civilnom zakonodavstvu dok se europsko društvo bude smatralo »kršćanstvom« u kulturnom i socijalnom, a dijelom i u političkom pogledu (corpus christianum), te dok se ne počne pojavljivati moderna sekularizacija, najprije u odnosima Crkva-država, posebice s obzirom na imovinsko i ženidbeno pravo. Opći kulturalni kontekst će se sve brže mijenjati.

Novo doba

Od nekoliko osnovnih čimbenika koji dinamiziraju novo doba europske (dijelom i svjetske) civilizacije (pojava protestantizma, otkriće novih svjetova ...), na brak i obitelj najveći će učinak imati moderna znanstvena i tehnička revolucija, koja sve ubrzanijim ritmom snažno unosi brojne promjene i glede braka i obitelji, tradicionalno prilagođene agrarnoj civilizaciji.

Povijest kulture, sociologija obitelji i druge znanosti o čovjeku već dugo proučavaju te promjene. One su velikim dijelom poznate, ali ih je potrebno zaokruženo posvijestiti i, posebice, upozoriti na njihove dinamične čimbenike.

Općenito se ističe kako rad i urbanizacija u uvjetima industrijske civilizacije unose najveće promjene s obzirom na brak i obitelj. To je posve dosljedno, jer prijelaz iz agrarne u industrijsku civilizaciju (danas već i postindustrijsku) ne može ostati bez posljedica za brak i obitelj. Pojave su velikim dijelom poznate: raspadanje »velike obitelji« (u nas i »zadruga«) i nastajanje malih »dvo-generacijskih« (inokosnih) obitelji, odvojenost rada od obitelji, zaposlenost žene i majke, obitelj kao privatna sfera i mjesto intimnosti, rastave i, u novije vrijeme, sve kasnije sklapanje brakova, tendencija reduciranja broja djece, do te mjere da imamo već teške demografske probleme ne samo u nas nego u svim visokoindustrijski razvijenim zemljama itd.

Fenomen propadanja i raspadanja tradicionalnih oblika braka i obitelji uzeo je u Europi posljednjih tridesetak godina goleme razmjere. Naglo je porastao broj nevjenčanih parova (izvanbračnih zajednica), rastavljenih, pobačaja, društveno priznavanje homoseksualnosti itd., sve praćeno velikim promjenama i s obzirom na vjeru i vjersku praksu.

Obično se u vezi s tim promjenama ističu pretežito negativni učinci. No promjene su višeznačne i uključuju i pozitivne vrednote. Talijanski biskupi u svom službenom direktoriju za obiteljski pastoral ovako ih opisuju:

»Pozitivnije i vedrije gledanje na ljudsku spolnost; jača svijest osobne slobode, iz koje se onda rađa jasniji zahtjev poštivanja slobode svake osobe, kako u bračnim tako i u obiteljskim odnosima; šire priznanje dostojanstva žene i njezine uloge u javnom životu; veći naglasak na vrednoti osobnoga odnosa; više svjesnog stava o poštivanju prava slabijih u samom krugu obitelji; pojačana svijest roditelja o vlastitoj odgovornosti u svezi s rađanjem i odgojem; obnovljena svijest o potrebi razvijanja prijateljskih susreta i odnosa kao i uzajamne podrške među obiteljima; jasniji naglasak i otkriće crkvene zadaće i društvene odgovornosti svake obitelji; iznenađujuće inzistiranje na značenju obitelji kao mjesta ljudskog rasta kako bračnog para, putem uzajamnog, nerazrješivog i plodnog iskustva ljubavi, tako i djeteta, uključujući rođenje i cjelokupno odgojno djelovanje. To su neke vrednote koje nas ne mogu ostaviti ravnodušnima, već nas trebaju usmjeravati u teološkom razmišljanju, duhovnosti, pastoralnom radu i socijalnom zalaganju«⁴.

⁴ CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *Direttorio di pastorale familiare per la Chiesa in Italia*. Annunciare, celebrare, servire il »Vangelo della famiglia«, Roma, 1993., br. 6.

Navedeni tekst, skoro preidealno u sociološkom pogledu, navodeći i pozitivne aspekte ne smije nas uljuljati u lažan optimizam. Situacija je vrlo teška i zove sve na produbljeniji rad za brak i obitelj, trudeći se pritom razlikovati – koliko je moguće – pšenicu od kukolja, otrov od kvasca. Posebice ćemo upozoriti na neke važne čimbenike.

Novi naglasci u gledanju na spolnost

Čini se da se još nije artikuliralo jasnije, s crkvene strane, specifično kršćansko gledanje na spolnost. U društvu općenito imaju dobrim dijelom prilično različite vrednote na tom području. Doduše, ima i teških skretanja i zloraba, gotovo do patoloških oblika, koje mediji uglavnom slobodno šire. Autonomija, koju mnogi svojataju za spolno područje, razara pojedince i društvo. No to ne bi smjelo biti razlogom da se s crkvene strane zaostaje u kritičkom preispitivanju vlastitih stavova. Udaljavanje mnogih od Crkve ima nerijetko svoje podrijetlo u uvjerenju da im je praktično nemoguće spojiti spolni život s crkvenim naukom o spolnosti.

Samoodgovornost

Današnji individualizam, koliko god bio na kraju upitan, ipak nosi sa sobom svijest da je sva odgovornost u samom čovjeku. U slučaju braka i obitelji to je sociološki prepoznatljivo, budući da su mladi ljudi i bračni parovi sve više oslonjeni sami na sebe, a otpada im podrška obitelji, rodbine i širega društva. Brak i obitelj kao zajednica sve više počivaju na uzajamnim odnosima, koji u naše vrijeme zahtijevaju mnogo vrednota i razvijenih ljudskih svojstava. Ako se uzme u obzir sve ono što zahtijeva današnji život u dvoje i u obitelji, ciljevi su vrlo visoki.

Međutim, praksa pokazuje prevelike raskorake. Danas se često primjećuje kako mnogi ljudi nemaju snage za velike i dugoročnije ponude i obveze. To se bolno osjeća u nekim zvanjima (npr. s obzirom na svećeničko i redovničko zvanje), a posebice u pozivu na bračni i obiteljski život, koji u načelu traje cijeloga života. Odatle razna razočaranja, nevjere i rastave. U svemu tome ima velik udio duh vrlo kompleksne i previše ovozemaljski orijentirane moderne civilizacije.

Novi lik žene u suvremenoj civilizaciji

Već je Ivan XXIII. rekao kako je veća uloga žene u javnom životu »znak vremena« (*Pacem in terris*, br. 41), a ta uloga dakako utječe i na brak i obitelj. Nastaje pitanje kako spojiti rad u obitelji i posao (rad za plaću). Golemi su tu problemi za samu ženu i cijelu obitelj, posebice za djecu. S crkvene se strane na-

stoji uhvatiti korak, ali presporo⁵. Veliki svjetski ženski pokreti najvećim su dijelom izvan dohvata Crkve. Doduše, u novije vrijeme ima naznaka da neke feminističke struje ne idu za tim da se žene jednostavno izjednače s muškarcima (što su u socijalno-političkom pogledu velikim dijelom i postigle, barem u nekim demokratskim društvima), nego da dodatno razviju svoju tipično žensku stranu, toliko potrebnu i samoj ženi i današnjem društvu⁶.

Umanjeno značenje društvenih ustanova

U današnjem društvu svaka je društvena ustanova izgubila na svojoj važnosti i obvezatnosti, bilo da je riječ o Crkvi, državi, obitelji, političkim i drugim strukturama. Pojedinaac vlada, sociološki promatrano (barem tako on misli), iako malo dublje analize pokazuju kako taj samouvjereni pojedinac i nije toliko autonoman koliko misli da jest. Nije svatko svjestan dubinskih utjecaja što ih vrše javno mišljenje i mediji sa svojim više ili manje »skrivenim uvjeravateljima« (V. Packard, *The Hidden Persuaders*). Unatoč svemu, individualizam je oznaka našega vremena. Tako brak i obitelj ne uzimaju se ozbiljno kao društvene vrednote odnosno stvaraju se raznovrsni oblici koji svojataju ista prava kao i »redovite« ustanove braka i obitelji. Sociološki podaci u današnjem se medijskom svijetu jednostavno uzimaju kao vrijednosni te brzo postaju »normalni«.

Nova društvena uloga obitelji

Proces privatiziranja obitelji u vrijednosnom i socijalnom pogledu primiče se krajnjim granicama. Ali nasilje, kriminal i droga među mladima te moralna »anomija« zauzeli su alarmantne dimenzije, a ne vidi se kako se tomu može društvo suprotstaviti bez pomoći obitelji. Stoga se već javlja potreba za jačanjem obitelji u društvenom pogledu. To vide ne samo tzv. »komunitaristički« pokret, nastao u Americi i već prešao i u Europu, nego i neke vlade, npr. Blairova labu-

⁵ PAVAO VI., Apost. pobudnica *Marialis cultus*, (1974.), KS, Dokumenti 44, Zagreb, 1975.; IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem* – Apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom Marijanske godine, KS, Dokumenti 91, Zagreb, 1987. U povodu »godine žene 1995.« Papa je uputio *poruku mira* (za 1. siječnja 1995.) govoreći o ulozi ženâ u procesu mira, a iste godine uputio je i posebno *Pismo ženama*, imajući pred očima Konferenciju OUN u Bejingu/Pekingu o ženi. Usp. *L'Oss. Rom* 10.-11. 7. 1995.; *Il Regno*-Doc. 15/1995., str. 457-460. Posebna je kriza nastala u svezi s pitanjem đakonskog i svećeničkog ređenja žena u Crkvi. O tome usp. M. VALKOVIĆ, »Elementi moralno-etičke krize u Crkvi (II)«, u: *BS 69* (1998.), br. 1-2, str. 225-227.

⁶ Određen zaokret u tom pogledu doživjela je i sama predvodnica feminističkog pokreta u SAD-u BETTY FRIEDAN, u čemu se neke radikalnije skupine s njom ne slažu. Usp. B. FRIEDAN, *The Fountain of Age*, Simon & Schuster, New York, 1993.

ristička vlada u Engleskoj⁷. I u Hrvatskoj se službeno obitelji pridaje velika važnost, posebice u demografskom pogledu⁸. Tomu bi trebao služiti i novi »Obiteljski zakon«⁹, ali dakako mnogo je više potrebno poduzeti u što skorije vrijeme. Sve se više počinje isticati da treba priznati socijalnu vrijednost rada u obitelji i pristojno ga honorirati. Zato inzistiranje na većem uvođenju skraćenoga radnog vremena, veće fleksibilnosti u njegovu organiziranju i drugih mjera koje bi olakšale spojivost privrednog rada s obiteljskim¹⁰. Neki ističu kao pozitivnu okolnost i mogućnost rada na računalu kod kuće (Telework, Telearbeit; u Europskoj uniji već oko 10 milijuna ljudi radi na taj način).

II. BRAK I OBITELJ U PLURALISTIČKOM DRUŠTVU

Pojava pluralističkog društva

Stara su društva bila većinom teokratska te nisu razlikovala dovoljno svjetovno od religioznoga (sacrum et profanum). Židovi su se, unatoč pobunama i ratovima, nekako snalazili u Rimskom carstvu i pronalazili načina da ih se tolerira, ali s kršćanima će biti mnogo teže i radikalnije, o čemu nam svjedoče prognoze i kršćanski mučenici.

Kad u društvu prevlada kršćanstvo i bude većinsko, tijekom tisuću godina vladat će uvjerenje da je jedinstvo vjere uvjet i za društveno uređenje, iako imamo u Novom zavjetu razlikovanje između »Božjega« i »careva«, što je papa Gelazije klasično formulirao u pismu caru Anastaziju 496. g. naukom o dvjema vlastima koje upravljaju svijetom¹¹. Carevi Rimskog carstva, postavši kršćani, zadržali su o braku i obitelji brojne elemente nespojive s kršćanskom vjerom, npr. car Justinijan u 6. stoljeću u kodifikaciji rimskog prava predviđa mogućnost razvoda braka. Tijekom srednjega vijeka vlada mišljenje da su krivovjerci ujedno i

⁷ *Support of the Family*, The Green Paper, 1998.

⁸ Hrvatski državni sabor prihvatio je 18. siječnja 1996. »Nacionalni program demografskog razvika«, u kojem ističe važnost obitelji. Usp. V. MIHANOVIĆ (Državni Zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži), »Briga društvene zajednice za stabilnost i zdravlje braka i obitelji kao oblik duhovne obnove naroda«, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* 6/1998., str. 379-381.

⁹ *Narodne novine*, br. 162 od 22. prosinca 1998.

¹⁰ EVANGELIČKA CRKVA U NJEMAČKOJ i NJEMAČKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Za budućnost u solidarnosti i pravdi*. Riječ Vijeća Evangeličke crkve u Njemačkoj i Njemačke biskupske konferencije o gospodarskim i socijalnim prilikama u Njemačkoj, Pogovor M. VALKOVIĆ, Zagreb, 1998.

¹¹ »Duo quippe sunt, imperator auguste, quibus principaliter mundus hic regitur: auctoritas sacra pontificum et regalis potestas.«

neprijatelji društva općenito, odakle progoni krivovjeraca (heretika) i inkvizicija. U Europi vlada službeno konfesionalni poredak. Klasičan i vrlo simboličan primjer imamo u načelu da na području jedne političke zajednice ima mjesta samo za jednu konfesionalnu pripadnost («*cuius regio eius religio*») kao temelju tzv. »westfalskog mira« sklopljenoga u Münsteru 1648. godine. Velik dio pučanstva morao se je iz vjerskih razloga seliti u područja u kojima je njegova vjeroispovijest bila politički priznata. I društveni moral i državni zakoni ravnaju se po vjerskim odnosno konfesionalnim načelima. Kanonski propisi o braku i obitelji vrijede i za civilno područje ili su, barem, njegovim temeljem. Pobačaj je, na primjer, zločin koji kažnjava i državni zakon.

Dvije su velike struje koje ustaju protiv takva poretka.

Najprije vjerska struja: razne engleske vjerske skupine ne slažu se s vjerskim establišmentom u Europi i sele u Ameriku da bi tamo uživale vjersku slobodu (slučaj »Mayflower«, 1620. godine).

Zatim filozofi prosvjetiteljstva razvijaju ideju tolerancije kao odgovor na progone, vjerske ratove i političke isključivosti. Cijelo 19. stoljeće i dio 20. stoljeća u znaku su borbe između vjerskog i idejnog jedinstva u društvu i navještaja jednoga drukčijeg društva. Zbog nedostatka potrebnih analiza i razlikovanja, ideja tolerancije većinom doživljava kritiku u Crkvi, uglavnom u okviru kritike liberalizma. Sjetimo se samo crkvenih intervenata u prošlom stoljeću (Grgur XVI., *Mirari vos*, 1832.; Pio IX., *Quanta cura* i *Syllabus*, 1864.). Katolici se ne mire s nestajanjem tradicionalnog jedinstva između Crkve i politike. Drži se nemogućom suradnja na političkom polju između ljudi različitih vjerskih uvjerenja. Početkom stoljeća reći će jedan katolički politički pisac u Francuskoj kako katolici ne traže povlastice od protukršćanskih snaga nego samo čekaju da dođu na vlast da bi nametnuli svoja gledišta¹².

Prodor suradnje na socijalnom polju

Početkom stoljeća imamo u Njemačkoj spor o sudjelovanju katolika i protestanata u zajedničkim sindikatima. Dvije suprotstavljene katoličke skupine (berlinsku i kölnsku) pomirit će pragmatično Pio X. 1912. godine, dopuštajući suradnju u praktičnom radu. Albert Thomas, bivši socijalistički ministar i prvi direktor Međunarodnog ureda rada u Ženevi (ILO), reći će u govoru na kongresu kršćanskih sindikata u Münchenu 1928.: »Vi imate svoju vjeru, ja svoju, ali ništa nam ne priječi da surađujemo za dobro radnika«¹³.

¹² Dom Besse, *L'Église et les libertés*, Paris, 1913., str. 171; usp. J. JOBLIN, »I Cattolici e le leggi imperfette«, u: *La Società* 98, 1/1998., str. 124-125.

¹³ J. JOBLIN, *isto*, str. 125 (v. bilješku 12).

Suradnja i suživot na osobnom i moralnom planu po sebi nisu novost. To je uglavnom katolička tradicija. Pitanje postaje akutno na institucijskoj razini: u politici, državnom i pravnom aparatu. U Europi 19. stoljeća imamo sukobe osobito s obzirom na ženidbeno zakonodavstvo i mogućnost rastave/razvoda braka. U tome imamo značajan razvitak u drugoj polovici 20. stoljeća, posebice nakon što je počeo proces ujedinjavanja europskih zemalja.

Pojavio se je problem usklađivanja zakonodavstva u novoj političkoj i socijalnoj situaciji. U određenom smislu, on je uvijek postojao, no sada se on postavlja na institucijskoj razini. Pio XII. u svom govoru *Uniji talijanskih katoličkih pravnika 6. prosinca 1953. godine* vidi problem u tome što se katolička zemlja može udružiti s nekom drugom zemljom koja nije katolička. On za katoličkog političara daje neke smjernice: a) nikad nije dopušteno željeti neko zlo u sebi, b) ne može se tražiti od političke vlasti da moralni zakon mora bezuvjetno pretvoriti i u civilni, jer okolnosti mogu opravdati toleriranje nečega što je zlo, c) između ova dva imperativa postoji činjenično stanje – *quaestio facti* – kad toleranciju trebaju vrednovati sami katolički političari, ali će svoj sud uskladiti sa stavom crkvene vlasti. Također u svojoj *Božičnoj poruci 1956.* potiče da se prevladaju teškoće koje za vjeru predstavljaju neke sekundarne povijesne strukture koje treba danas preraditi. Pio XII. daje mogućnost djelovanja katoličkim političarima u novom tipu države, ali on nikada ne stavlja u pitanje konfesionalnu državu.

Novo poimanje države i njenih kompetencija bit će plod naučavanja Ivana XXIII. i Drugoga vatikanskog sabora, posebice pod utjecajima s anglosaske strane. Posebno treba spomenuti rad *Tajništva za jedinstvo kršćana* (kard. Bea) i koncilsku Deklaraciju o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae*, a također i encikliku *Pacem in terris* Ivana XXIII. Za razliku od individualističkog poimanja ljudskih prava u Općoj deklaraciji o pravima čovjeka OUN iz 1948. god., u koncilskoj su Deklaraciji prava čovjeka ukorijenjena u ljudskoj naravi, na temelju koje čovjek ima pravo i dužnost da u slobodi traži istinu¹⁴.

¹⁴ DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Deklaracija o vjerskoj slobodi*, br. 2: »Ovaj Vatikanski sabor izjavljuje da ljudska osoba ima pravo na vjersku slobodu (...) Osim toga izjavljuje da pravo na vjersku slobodu ima uistinu svoj temelj u samom dostojanstvu ljudske osobe kako je poznajemo i iz objavljene Božje riječi i iz samoga razuma. To pravo ljudske osobe na vjersku slobodu treba tako priznati u pravnom uređenju društva da ono postane građansko pravo.

Po svom su dostojanstvu svi ljudi (...) vezani moralnom obvezom da traže istinu, u prvom redu onu koja se tiče religije. Dužni su također da prionu uz istinu kad je jednom spoznaju, i da sav svoj život ureduju prema zahtjevima istine. A toj obvezi ljudi ne mogu udovoljavati, na način koji odgovara njihovoj naravi, ako ne uživaju psihološku slobodu i u isti čas slobodu od izvanjskog pritiska. Ne temelji se dakle pravo na vjersku slobodu na subjektivnom raspoloženju osobe, nego na samoj njezinoj naravi. Zato pravo na tu slobodu ostaje i onima koji ne udovoljavaju obvezi da traže istinu i da uz nju prijanjaju; i vršenje toga prava ne može se priječiti dokle god se poštuje pravedni javni poredak.«

Pojam pluralizma bit će sve više naglašen u teologiji i socijalnom naku Crkve¹⁵. Posebice u Europi Crkva je suočena s tim teškim pitanjem. Deveti simpozij Vijeća europskih biskupskih konferencija (CCEE) raspravljao je o temi »*Vjera kao privatna stvar i javna zbilja. Crkva u pluralizmu*«¹⁶, a tema dolazi na dnevni red i na II. izvanrednoj »Sinodi za Europu« u ovoj predjubilarnoj 1999. godini¹⁷.

Pojava pluralističkog društva ima dalekosežne posljedice: *promijenili smo epohu*. O toj promjeni ovako govori J. Joblin:

»Ljudska narav zahtijeva slobodu i određuje njezine međe. Zahtijeva slobodu i traje tako dugo da je moguće ponovno je tražiti; određuje njezine međe kako bi se čovjek dao na ovaj put zajedno s cijelom ljudskom zajednicom. Nalazimo se pred tvrdnjom o dostojanstvu ljudskog bića i o njegovoj autonomiji u odlučivanju, ali ujedno i pred naravnim kontekstom u kojem je sadržana. Intervencija države time dobiva nove razmjere; ne smije se uplitati u definiranje vjerskih istina; nema više dužnost da čuva vladavinu kršćanskog poretka, nego ima poslanje da svakome osigura najbolje uvjete za preuzimanje svoje odgovornosti. Kako kaže kardinal Pavan, država ne smije nametati građanima istine u koje vjerovati više nego što bi smjela nametati norme umjetničkog kanona«¹⁸.

Posljedice za brak i obitelj

Većinom se je probilo mišljenje o vjerskoj slobodi, ali što je s kompetencijom države i zakona na području morala i društvenih institucija? Čini se da smo tek na početku izvlačenja posljedica za novu epohu, apsolutno novo razdoblje pluralističkog društva u koje smo ušli, osobito u zapadnom industrijaliziranom svijetu, a za njim polako i u drugim dijelovima svijeta. Sociolozi, filozofi, teolo-

¹⁵ N. J. RIGALI, »Pluralism«, u: *The New Dictionary of Christian Social Teaching*, ed. J. A. DWYER – E. L. Montgomery, M. Glazier – The Liturgical Press, Collegeville, Minn., 1994., str. 744.

¹⁶ Simpozij održan u Rimu od 23. do 27. listopada 1996. Usp. radni dokument simpozija u: *Il Regno-Doc.* 21/1996., str. 679-686. Dodan je referat što ga je na simpoziju održao biskup Karl Lehmann, predsjedatelj Njemačke biskupske konferencije, isto, str. 687-692. U isto vrijeme (23. listopada 1996.) održan je u Splitu Teološki simpozij *Crkva u uvjetima modernoga pluralizma*. U objavljenim radovima simpozija nalazi se i hrvatski prijevod Lehmannova referata (»Vjera kao privatni čin i javna stvarnost«, u: *Crkva u uvjetima modernoga pluralizma*. Zbornik radova teološkog simpozija – Split 23.10.1996., ur. A. ANČIĆ i N. BIŽACA, Split, 1998., str. 7-22).

¹⁷ U crkvenim se krugovima voli praviti razlika između postojeće i opravdane »pluralnosti« od »skeptičnog pluralizma« (tako kard. P. Poupard na predsinodalnom simpoziju za Europu u Rimu od 28. do 31. listopada 1998.; *IKA* 14. 1. 1999, str. II).

¹⁸ JOBLIN, *isto*, 128 (v. bilješku 12).

zi, povjesničari kulture i drugi nastoje odrediti ovu »nepreglednu« situaciju danas, pronaći uzroke (individualizam, moderna znanost i tehnologija, gubitak smisla za transcendenciju – vjeru itd.) i, što je još teže i gotovo nemoguće, predvidjeti buduće koordinate društvenog života.

Perpleksnost se osobito osjeća na području socijalnog rada, pravne regulative i političke etike, izvan Crkve ali i u samoj Crkvi, jer Crkva treba služiti svijetu u kojemu imamo sve više moralnih pojava i međuljudskih odnosa i zajednica koje ne odgovaraju tradicionalnim kršćanskim standardima: rastave brakova, crkveno i civilno nevaljane ženidbe, odvajanje obitelji od braka, višeznačnost pojma »obitelj«, zajednice života homoseksualnih osoba, pobačaj, biotehnologija, pitanje seksualnosti, posebice mladih (njihovo sve ranije fiziološko dozrijevanje) itd. Perpleksni roditelji, perpleksna djeca.

Velik je problem kako uvjerljivo govoriti i djelovati u današnjem svijetu. Za svoje vjernike Crkva ima određene standarde, ali što govoriti onima vani, posebice onima koji imaju posebnu brigu za »opće dobro«, a po osobnom uvjerenju su katolici (npr. političari)? Da se povuku u intimu osobnog i obiteljskog života i napuste javno djelovanje ili da djeluju i dalje, ali protiv svoje savjesti? Ima li nekog rješenja?

Pod težinom problematike održan je potkraj 1994. godine u Rimu, prema nekim vijestima na poticaj Zbora za nauk vjere, simpozij »Katolici i pluralističko društvo. Slučaj *nesavršenih zakona*«. Dvije godine kasnije objavljen je i zbornik s radovima toga simpozija¹⁹. Tretirane su teme o moralu i bioetici (Krielle, d'Agostino, Finnis, May), općenito s teološke strane (Vanhoye, Cipriani, Mongillo, Tremblay), teme s područja socijalne filozofije i povijesti institucija (Sergio Cotta, Joblin, Dalla Torre) kao i o moralnoj situaciji u svijetu (Rodriguez, Rodriguez Luño, de Rita). Čini se da je taj kolokvij dijelom utjecao i na vrlo opreznu Papinu formulaciju u *Evangelium vitae* o stavu katoličkih političara prema pobačaju (u novije vrijeme zaoštreno u svezi s preparatom RU 486), jer se baš na tom primjeru lome koplja. Nakon što je ponovio riječi Zbora za nauk vjere iz 1974. godine, kako, kad je riječ o pobačaju i eutanaziji, nikad nije dopušteno pokoriti se niti »sudjelovati u širenju mišljenja u korist takva zakona, niti za njega glasovati«²⁰, Papa nastavlja (br. 73):

¹⁹ J. JOBLIN – R. TREMBLAY (ur.), *I cattolici e la società pluralista. Il caso delle »leggi imperfette«*. Atti del colloquio sui cattolici nella società pluralista, Roma, 9-12 novembre 1994., Ed. Studio Domenicano, Bologna, 1996. Prikaz zbornika u: *L'Oss. Rom.* 30. 4. 1997.; hrv. prijevod prikaza u: *IKA* 8. 5. 1997., str. I. Izraz »nesavršeni zakoni« postat će oznaka za niz problema vezanih za pravnu regulativu u pluralističkom društvu.

²⁰ ZBOR ZA NAUK VJERE, *Izjava o izvršenom pobačaju* (18. studenoga 1974.), 22: AAS 66 (1974.), 744. Izjava je u duhu tradicionalnoga nauka »de cooperatione in malo.«

»Poseban problem savjesti mogao bi se postaviti u onim slučajevima u kojima bi jedan parlamentarni glas mogao biti odlučujućim u prilog restriktivnijega zakona, usmjerenog na to da se umanju broj dopuštenih pobačaja, umjesto popustljivijeg zakona koji je već na snazi ili u proceduri. Slični slučajevi nisu rijetki. Primjećuje se, naime, činjenica da, dok se u nekim dijelovima svijeta nastavlja propaganda za uvođenje zakona u korist pobačaja, što često podržavaju moćni međunarodni organizmi, u drugim pak narodima - posebice u onima koji su već imali gorko iskustvo sličnih permisivnih zakona - pojavljuju se znakovi premišljanja. U pretpostavljenom slučaju, kad ne bilo moguće otkloniti ili potpuno dokinuti zakon o pobačaju, jedan zastupnik, čije bi osobno apsolutno protivljenje pobačaju bilo jasno i svima poznato, mogao bi dozvoljeno ponuditi vlastitu potporu prijedlozima koji smjeraju smanjenju štete nekog zakona te da smanji negativne učinke na razini kulture i javne moralnosti. Čineći tako, ne ostvaruje se nedopuštena suradnja u nepravednom zakonu; prije svega vrši se zakonit i dužan pokušaj da se smanje nepravedni učinci.«

Ovaj je tekst iznenadio neke u Crkvi. Papa je krajnje oprezan u ovako teškoj materiji, što je posve razumljivo. No to je samo jedan korak u pristupu socijalnoj etici kršćana u novoj pluralističkoj civilizaciji. Može se nastaviti s pitanjem: smije li katolik (ili skupina katolika) i predložiti takav zakon, makar osobno držao pobačaj kao teško moralno zlo, ako takav zakon smatra nužnim radi općega dobra? A kako na drugim područjima javnog morala? Što o pitanju bezbračnih zajednica, pogotovo homoseksualnih, u brojnim i teškim pitanjima biotehnologije (možda u budućnosti, kao krajnji primjer, čak i kloniranja čovjeka) itd.? Zna se za načelan stav Crkve, izražen u tolikim dokumentima, ali drugo je pitanje političke provedivosti koja se može nametnuti kao težak problem u pluralističkom i demokratskom društvu, posebice kršćanskim političarima²¹.

Kad je riječ o heteroseksualnim zajednicama koje su nalik na brak i obitelj, prevladava mišljenje da civilna vlast treba i o njima donijeti neke propise barem što se tiče civilnih posljedica i učinaka (posebice s obzirom na imovinska pitanja), ali ide se i dalje, sve više uključujući u državno zakonodavstvo i ono što je tradicionalno zahvaćeno bračnim i obiteljskim zakonodavstvom. U više se zemalja (skandinavske zemlje, Nizozemska) u tom pogledu već poduzela pravna regulativa ne samo s obzirom na heteroseksualne bezbračne (izvanbračne) zajednice nego i homoseksualne (a i Europska unija je dala zemljama članicama neke takve preporuke, na što je Papa oštro reagirao). Trenutačno se o tome vodi veli-

²¹ U problematiku je zagrizao i uvaženi njemački pravnik E.-W. BÖCKENFÖRDE, bivši sudac Ustavnog suda Njemačke, pri dodjeli počasnog doktorata iz teologije u Bochumu u svibnju 1999. Böckenförde govori o potrebi djelovanja Crkve i kršćana u pluralističkom društvu i »drugom brzinom«. Usp. F.A.Z. 22.05.1999., S. 41 (Chr. Geyer, kritički).

ka stranačka i parlamentarna debata u Francuskoj²². A i njemački socijademokrati promijenili su svoj stav prema braku i obitelji, usvojen na kongresu u Bad Godesbergu 1959. god., te su trideset godina kasnije na kongresu u Berlinu 1989. godine u svom programu zauzeli drukčiji stav: »Mijena društva održava se u mijeni oblika života i odnosa. U svojim zajednicama života ljudi traže ljubav, intimnost, priznanje i toplinu. Radi toga ulaze u višestruke oblike veza, usmjerenih na trajanje. Najčešća među njima je brak. On i obitelj nalaze se pod posebnom zaštitom Ustava. No za nas imaju pravo na zaštitu i sigurnost svi oblici zajedništva života. Ni prema jednomu ne smije biti diskriminacije, ni prema istospolnima«²³.

Polazeći od indikativne izjave enc. *Evangelium vitae* s obzirom na stav katolika prema pobačaju, tj. prema tzv. »nesavršenim zakonima« u pluralističkom društvu, J. Joblin zaključuje iznoseći sljedeća opća načela o kojima treba voditi računa u pluralističkom društvu:

- načelo jednakosti,
- načelo nepristrane vlasti u svjetonazorskim pitanjima,
- načelo pluralizma,
- načelo revizije vlastitih sigurnosti,
- načelo izbora među različitim dužnostima,
- načelo svjedočenja o smislu egzistencije (last but not least). U pluralističkom društvu više nego inzistiranje na načelima i zakonskim (u Crkvi: kanonskim) propisima, koji po sebi vrijede, pridonosi konkretan rad i svjedočenje prije nego dođe do pucanja i lomova. Tu su osobito potrebni svjedočenje i pomoć laika, posebice bračnih drugova i kršćanskih obitelji. Bit će razilaženja među samim vjernicima, jer je sve veća kompetencija indivi-

²² Socijalistička vlada u Francuskoj (Jospin) predložila je zakon o »PAC« (pacte civil de solidarité – »civilni ugovor o solidarnosti«) koji bi se na civilnom području odnosio ne samo na izvanbračne nego i homoseksualne veze. Općenito o političkoj debati u Francuskoj: »Bračni i obiteljski odnosi bili su u proteklome razdoblju središnjom temom francuske zakonodavne vlasti: zakonsko izjednačenje konkubinata, izvanbračne zajednice s brakom, zakoni o usvajanju djece, roditeljska prava i obveze, nasljeđivanje, zakon o razvodu, suodgovornost obaju roditelja za odgoj djece, zakoni o bioetici, i najnoviji pokušaj ozakonjenja drugih, braku sličnih oblika zajedničkoga života« (Stanko TENŠEK u *GK* 17. 1. 1999., str. 5). Prema predlagateljima, zakon ne bi bio protiv zakonitog braka i obitelji, ali protivnici, uključujući i Crkvu, oštro se protive. Prijedlog zakona o »PAC« je »nepotreban i štetan«, izjavilo je Trajno vijeće Francuske biskupske konferencije 25. 9. 1998. Odluka o konačnoj verziji zakona očekuje se u jesen 1999. Mnogo radikalniji plan nekih, nazvan »PIC« (pacte d' intérêt commun - nešto poput običnog ugovora, bez obzira tko ga sklapao) nije, čini se, kao takav izravno postao predmet političkih rasprava.

²³ Usp. A. RAUSCHER, *Kirche in der Welt. Beiträge zur christlichen Gesellschaftsverantwortung*, Bd. 3, str. 466.

dualne savjesti da odredi dokle je opravdana materijalna suradnja, a gdje ona prelazi u formalnu suradnju s nepravednim zakonima. Poznata je određena napetost između Rima i Njemačke biskupske konferencije o pitanju zakonom propisanoga savjetovanja prije izvršenja pobačaja, u čemu sudjeluju i crkvena savjetovališta, točnije o obliku potvrde, koju zahtijeva zakon u Njemačkoj. Biskupi su uglavnom složni (uz nekoliko izuzetaka), a dijelom je podvojena i crkvena javnost. Biskup Lehmann, predsjedatelj Njemačke biskupske konferencije tuži se na simplifikacije u debatama. Unatoč mučno postignutom zajedničkom stavu (formalno), čini se da i dalje postoje razlike i podvojenost u gledištima²⁴.

Unutar Crkve treba i nadalje čvrsto i hrabro podržavati: promicati bitne oznake braka i obitelji na temelju Svetoga pisma i autentične kršćanske tradicije. Brak treba i nadalje držati temeljem i početkom obitelji, ne samo kao jednom sklopljeni ugovor nego kao savez («foedus», po nekima čak i kao trajni sakrament, kao »sacramentum permanens«). Budući da današnji brakovi i obitelji najčešće stradaju pucanjem odnosa između muža i žene, sve se više ističe brak kao odnos, kao relacija, ali utemeljena u ontološkom poretku, u naravi (ordo creationis), makar imali teškoća u određivanju pojedinosti. To je u skladu s Novim zavjetom koji u gledanju na brak spaja red stvaranja s »otajstvom« vjere između muškarca i žene. Kršćani trebaju biti svjedoci da je moguće živjeti jedinstvo i nerazrješivost, unatoč sociološkim teškoćama i pokazateljima. Taj životni odnos, po mišljenju stručnjaka (npr. poznati engleski psihijatar Jack Dominian), nikada u povijesti nije bio toliko ugrožen kao danas. Ne pogoduju braku ni »velika obitelj« ni rodbina, ni gospodarski ili socijalni čimbenici (radni uvjeti, gospodarske i socijalne mogućnosti itd.), mnogi čak pridonose rušenju. Nekima čak izgleda kao da su neke temeljne kršćanske vrednote zahvaćene novim »Kulturkampfom«.

No izraditi je i teologiju obitelji, to bi bila prijeka potreba. Imamo mnogo toga na liniji odgoja i socijalne etike, ali skoro ništa u dogmatskom pogledu. Drugi vatikanski sabor je dao neke naglaske, ali dosta općenito i više kao želju. Što znači u ekleziologiji da je obitelj »domaće svetište Crkve« (»domesticum sacrarium Ecclesiae«, AA 11) i kakve to ima posljedice u samoj Crkvi? Još uvijek je, strogo dogmatski uzevši, samo brak/ženidba (sakrament!) strukturni element Crkve. Podržavati je tu sakramentalnu bračnu komponentu i nakon sklop-

²⁴ IVAN PAVAO II. je pismom od 3. lipnja 1999. (blagdan Tijelova), koje je upućeno njemačkim biskupima, konačno odobrio izdavanje potvrde uz dodatak: »Ova se potvrda ne može upotrijebiti za provedbu nekažnjivih pobačaja«. Kompromisno rješenje dalo je povoda brojnim tumačenjima i daljnjim sporovima. Težište moralne odgovornosti prebačeno je na žene i civilnu vlast.

ljenog braka, jer za obitelj se svečano tvrdi da je temeljna stanica društva, ali koliko se to može primijeniti i na Crkvu?

Nakon kulture i civilizacije zajedništva na temelju krvi, plemena, naroda, vjerske, konfesionalne ili druge slične pripadnosti čini se da se krećemo prema onomu što je Pavao VI. u svom nagovoru u ponoćnoj misli na završetku »Svete godine« 1975. nazvao »civilizacijom ljubavi« kao novom zajedništvu (ili nas uopće neće biti). No bilo bi katastrofalno ako bi pritom doista brak i obitelj nastavili gubiti na važnosti u javnom životu, kako se sada događa u europskim razvijenim zemljama. »Jedno su Kristovi zakoni, a drugo carski« (*Aliae sunt leges Christi, aliae Caesaris*), govorio je sv. Jeronim. Velik je problem kako danas živjeti prema »leges Christi«, a u isto vrijeme biti i djelovati u društvu u kojemu vladaju »leges Caesaris«, tj. ustanove, zakoni i propisi pluralističkog društva. Negdje će biti slaganje i podudaranje, ali negdje i veliki raskoraci. Bilo bi preuzetno ovdje navoditi konkretne smjernice. Pred svima nama je dug proces učenja, ali i proročke kritike i oporbe. Moramo ostati vjerni Evanđelju i bitnim zasadama kršćanskog morala i ne možemo postati formalni i puki suputnici (»Mittläufer«), ali već i tradicionalni nauk »o suradnji u zlu« (*de cooperatione in malo*), razlikujući materijalnu i formalnu suradnju u zlu ukazuje na mogućnosti nekih rješenja. Pšenica i kukolj danas otvoreno i službeno rastu i, dok bude svijeta i povijesti, rasti će zajedno. Svijet se, kako se danas voli reći »globalizira«, ili barem nastaju veće regionalne jedinice (npr. Europska unija), kad se manje jedinice kao što su nacionalne države, čak i kad bi bile kompaktne u kršćanskim etičkim vrednovanjima - što nije slučaj - moraju prilagoditi nekim zajedničkim stavovima, sa svim pozitivnim i negativnim problemima koji prate taj razvitak. U tom procesu prilagođavanja bit će napetosti i izazova za sve, poželjno uz nužnu dozu snošljivosti, dijaloga, pluralizma i, nadasve, ljubavi.

Ivan XXIII. i Drugi vatikanski sabor veoma su naglasili biblijsku kategoriju »znakova vremena«. Od životne je važnosti za Crkvu znati ih prepoznati. To nam je u sadašnjem trenutku svima krajnje potrebno, dakako »u svjetlu vjere« i pod vodstvom Duha Svetoga. Golema i vrlo izazovna zadaća, ali nema nam druge, kao ljudi i kao kršćani moramo je preuzeti i truditi se da pravilno odgovorimo (koliko znamo i možemo).

Summary

SOCIAL INFLUENCES ON MARRIAGE AND MATRIMONY

Both marriage and family in the Judaeo-Christian tradition are as social institutions subject to many influences from the cultural environment. This is quite obvious in

the Old Testament. The New Testament shows both some specifics (unity, fidelity, indissolubility, prohibition of abortion ...) and traits common to family life to Judaism and the Graeco-Roman civilization («Haustafeln»). From the fourth to the twelfth century, as Europe turns to become «Christendom», we assist to the development of the Christian doctrine on marriage (matrimonium in fieri) which finds its explicit form in the Canon Law. The Church teaching on the family life (matrimonium in facto esse) is mostly dependent on local and cultural conditions. As long as the religious unity exists the Church is exercising its jurisdiction on the marriage by Canon Law which is at the same time recognized on the civil level. Changes begin to happen with the appearance of Protestantism and of the Enlightenment. The subsequent secularization, more and more conditioned by the industrial revolution, has a profound impact on marriage and family life. The Church struggled to resist to the deleterious consequences of the passage from agricultural to industrial civilization and tried to adapt as much as possible its pastoral approach to the new conditions of life. The tenor of the article is that we are now assisting to a unique change in the history of the world civilizations: to the appearance of the pluralistic society, in which both marriage and family are challenged in a quite new and «non-edited» way, especially on the social political level (different forms of marriage and of family life). It is a grave duty to discern the «signs of time» and to testify to the basic Christian values of marriage and family, by resisting to the disruptive tendencies and even more by promoting and living values inherent to a truly human and Christian concept of the marriage and of the family.

Key words: *marriage, family, secularisation, pluralism, christian values*